

VALENȚE ETICO-ESTETICE ALE IMAGINII ARTISTICE ÎN POEZIA VATAMANIANĂ

Vera CĂȚANĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Prezentul articol ilustrează probarea unei experiențe de identificare a valențelor etice și estetice în poeziile lui Ion Vatamanu. Frumosul este idealul pe care poetul îl reflectă prin intermediul versurilor ce-i aparțin. Fiecare volum de poezie aduce o viziune nouă pentru felul de a scrie poezie în spațiul basarabean. Intenția lui Ion Vatamanu de a scrie versuri libere, de a folosi metafore care șochează prin modul de exprimare devin o dovadă de curaj. Idealul de armonie este un etalon al vieții morale și un exemplu de frumusețe desăvârșită pe care autorul le promovează în creațiile sale poetice. Imaginile literar-artistice variate ca fond și formă îmbogățesc conținutul ideatic al mesajului global.

Receptarea poeziilor scrise de Ion Vatamanu solicită cititorului abilitatea de a gândi critic. Acest fapt permite de a descoperi noi orientări metaliterare și hermeneutice referitoare la creația poetului: libertatea de exprimare, dorința de păstrare a tradițiilor, nostalgia după inocența spațiului rustic, înstrăinarea de locul natal prin efectul de urbanizare excesivă.

Poemul *Basmaua* desemnează lupta interioară a eului liric cu sinele, din moment ce nu poate reveni la baștină fiindcă este prins de limitele existențialului și chiar dacă se resemnează în fața destinului, totuși nu renunță la idealul de moralitate și frumusețe pe care-l dezvăluie în imagini literar-artistice inedite. Sensibilitatea artistică a creațiilor sale literare copleșește prin originalitatea și profunzimea mesajului literar.

Cuvinte-cheie: *etic, estetic, ideal, poezie, imagine artistică, eul liric.*

This article illustrates an attempt to identify the ethical and aesthetic values in the poetry of Ion Vatamanu. Beauty is the ideal that the poet reflects through his own verses. Each volume of poetry brings a new perspective on how poetry is written in the Bessarabian space. Ion Vatamanu's intention to write free verse and to use metaphors that shock through their mode of expression becomes a sign of courage.

The ideal of harmony represents a standard of moral life and an example of perfect beauty, both of which the author promotes in his poetic creations. The varied literary and artistic images in both content and form enrich the ideational substance of the overall message.

Reading Ion Vatamanu's poems requires the reader to have the ability to think critically. This enables the discovery of new metaliterary and hermeneutic approaches to the poet's work: freedom of expression, the desire to preserve traditions, nostalgia for the innocence of the rural space, and alienation from the native land due to excessive urbanization.

The poem *Basmaua* depicts the inner struggle of the lyrical self with itself, as it cannot return to its homeland because it is bound by the limits of existence. Even though it resigns itself to fate, it does not give up the ideal of morality and beauty, which it reveals through unique literary and artistic imagery. The artistic sensitivity of his literary works overwhelms through the originality and depth of the literary message.

Keywords: *ethical, aesthetic, ideal, poetry, artistic image, lyrical self.*

Simbioza etico-estetică în dimensiunea lirică a poetului

Ion Vatamanu

Ion Vatamanu oferă posterității texte lirice de consonanță variată. Devine iminentă configurarea crezului poetic vatamanian, mai ales din necesitatea axiologică de a recepta mesajul creației sale sub aspect bivalent: etic și estetic, fiind vorba de încifrarea emoției lirice în imagini artistice variate ca tip și structură.

Ecourile trăirilor interioare ale eului liric fac apel ostentativ spre autocunoaștere atât sub aspect compozițional, cât și din perspectiva binomului estetic fond-formă. Având la bază principiul armoniei condiționat de sensibilitatea gustului estetic, versurile lui Ion Vatamanu dincolo de convențiile prozodiei clasice, se identifică cu versul alb ca punte de legătură între *Suflet – Adevăr și Bine – Frumos*.

Imaginea artistică reflectă mai mult decât ne imaginăm starea psihologică a poetului, materializată prin ipostazele pe care le împrumută de fiecare dată eul liric. În accepția doamnei doctor habilitat, Aliona Grati: „Natura imaginii artistice se constituie în baza imaginii psihice, deosebindu-se de aceasta prin faptul că imaginea psihică are un pronunțat caracter subiectiv, în vreme ce imaginea artistică este obiectivă, pornind de la un element senzorial concret și îndreptându-se spre abstractizare și generalizare” (Grati, 2018: 238).

Afirmația subliniază faptul că, deși imaginea artistică adeverește percepția subiectivă a creatorului, însă valoarea ei rezidă în competența de a depăși caracterul strict personal și de a forma un cod de comunicare universală. Prin mijlocirea artei, trăirile în timp ale artistului capătă o dimensiune largă trecând de la individ către publicul receptor.

Cercetătoarea Diana Dementieva semnează studiul monografic *Caleidoscopul lecturii*, inserând următoarele constatări referitoare la ciclul de viață al unei opere literare: „Opera literară este un produs al realității determinat în timp și spațiu. Trăirea îi este influențată nu numai de circumstanțele apariției sau de particularitățile formale și de conținut, ci în mare parte de contextul receptării” (46).

Literatura încifrează manifestările vieții cotidiene, depășind aspectul evenimential al acestora. Transfigurarea realității permite abordarea ei bidimensională, referindu-ne la relația binomică: obiectiv-subiectiv, din care derivă un permanent exercițiu autoreflexiv și se determină constanta necesitate de cultivare a gustului estetic.

Autorul studiului monografic *Estetica poeziei lirice*, Liviu Rusu vorbește despre importanța valorizării artistice ca treaptă intermediară în identificarea stilului ce definește individualitatea fiecărui artist-creator: „Actul de valorizare artistică este actul prin care în procesul creației și al receptării izbutim să privim evenimentele vieții noastre omenești ca având profunzime, sunetul culoarea ce-i dau semnificații, care le fac să intre în câmpul axiologic” (114). Evident că gustul estetic vine în urma unei judecăți estetice de valoare care nu se lasă a fi mai prejos decât o experiență axiologică care i se impune autorului fie din materia subconștientului său, fie din capriciile sau rigorile contextului social pe care-l expune în procesul creației.

Expertul în domeniu, Mircea Moldovan deduce principiul esențial care condiționează interiorizarea artistului indiferent de arta care-l definește: „Prezența

iubirii în viața estetică și rolul său în viața etică sunt două indicii care pot să sugereze un principiu al vieții lăuntrice”(125). Iubirea ca valoare general-umană, face din arta cuvântului un teren fertil pentru modelarea caracterelor puternice capabile de a- și găsi cheia oricărui labirint existențial. Ascensiunea graduală a sensibilității artistice, în cazul poetului Ion Vatamanu, se declanșează odată cu achiziționarea competenței de gândire critică, astfel că iubirea devine etalon pentru măsurarea gradului de moralitate din viața unui om integru.

Sebastian Chilea, autor al lucrării *Etica și estetica*, apreciază viața morală spunând despre ea că: „este o continuă realizare de sine, o continuă împletire de scopuri, adică o succesivă împlinire de forme intermediare ale binelui” (12). Viața supusă normelor orale reprezintă o combinație de idealuri, care se interconectează și se influențează reciproc. Această împletire poate fi privită chiar și ca jertfă ce reflectă complexitatea deciziilor morale, unde adesea trebuie să alegem între binele imediat și binele pe termen lung sau între binele propriu și binele celorlalți.

Asumându-și rolul de vector etico-moral, determinat de funcția estetică pe care o deține, literatura prin diversitatea de forme de care dispune, oferă publicului cititor varii modele comportamentale. Paul Valery constată experiențele estetice, materializate în oscilațiile frenetice ale poetului aflat în căutare de expresii care să proiecteze valențele etico-estetice ale idealului de recuperare a sinelui: „Iată-l pe poet în luptă cu materia verbală, obligat să speculeze în același timp asupra sunetului și sensului, să satisfacă nu numai armonia dar și condițiile intelectuale și estetice variate ale limbajului”(589). Cuvintele apar ca o materie brută ce trebuie pusă sub semnul modelării permanente, pentru a diminua confruntarea poetului limitele limbajului, încercând să exprime idei și emoții profunde într-un mod care să fie deschis receptării. Deși în mod general, sunetul ritmul, rima, aliterațiile creează eufonia textului, dând curs impactului emoțional asupra cititorului, totuși învelișul semantic reprezintă conținutul intelectual al textului poetic ce se vrea transmis. Armonia devine un efect al condițiilor intelectuale și estetice, întrucât reliefează faptul că subliniază că poezia prezintă interes nu doar din perspectiva formei, mai exact, din punct de vedere sonor, ci și trebuie să satisfacă așteptările estetice ale cititorului, prin frumusețea și originalitatea limbajului, să stimuleze gândirea, oferind noi perspective sau provocând reflecții.

Hegel, autorul remarcabilelor *Prelegeri de estetică* reflectând asupra conceptului de ideal afirmă: „Idealul este unitate în sine, nu numai unitate formală exterioră ci și unitate imanentă a conținutului în el însuși”(185). Idealul privit ca *unitate în sine* devine exponentul armoniei depline, indistructibile, ce nu cade sub incidența factorilor externi, deoarece idealul nu cere validare pentru a-și certifica existența. Ca *unitate imanentă a conținutului în el însuși* idealul de frumos își găsește coerența în interior, în substanța și valoarea sa intrinsecă, pe care o numim convențional armonie.

Liviu Rusu se pronunță asupra definirii conceptului de imagine artistică drept: „unitatea dialectică contradictorie dintre elementele ei constitutive: cel material și cel ideal” (103), astfel observăm că imaginea literar-artistică reprezintă un raport de forțe: cuvânt și sunet, emoție și sentiment, percepție și senzație care se completează reciproc până la identificarea totală cu referentul din lumea obiectivă. Elementul material indică forma concretă a imaginii artistice, cuvintele într-un poem. Acesta este modul prin care artistul transmite ideea, folosind mijloace

specifice fiecărui domeniu artistic. Elementul ideal reorganizează conținutul abstract, mesajul sau emoția pe care artistul o conturează prin ideile, valorile și reflecțiile pe care imaginea artistică le trezește în mintea receptorului. Dialectica contradictorie dintre aceste două elemente demonstrează interdependența lor, adesea nuanțate de controverse deschise. Imaginea artistică există tocmai datorită acestei tensiuni: materialul trebuie să exprime idealul, iar idealul capătă sens doar printr-o formă materială.

Un alt nume de referință în cercetarea literară din spațiul nostru este cel al criticului literar Timotei Melnic, care susține că: „Imaginea artistică creează fenomenul esențial, intuiește esența în fenomen” (67), prin urmare, imaginea artistică generează noi piste hermeneutice ale fenomenului literar de esență spirituală etică și estetică. Perspectiva autocunoașterii dă un plus de valoare demersului metaliterar în cheie hermeneutică. Deci, imaginea literar-artistică reprezintă un instrument care purifică viziunea mesajului global al oricărui text, care la început pare o materie ermetică conștiinței umane, căci prin eforturile unei sinteze minuțioase imaginea literar-artistică materializează sentimentul într-un tip de energie regenerabilă, posesoare de efecte inedite asupra structurii etico- morale a conștiinței poetului Ion Vatamanu.

***Basmaua* - ciclul căutării de sine prin intermediul imaginilor literar-artistice**

Valențele etico-estetice valorificate de către poetul Ion Vatamanu conturează idealul de armonie dintre fond și formă prin prisma versurilor pe care le semnează, invitându-ne la o călătorie imaginară prin universul labirintic al imaginilor artistice vatamaniene. *Basmaua*, titlul amplului ciclu deschide orizonturile ascunse ale copilăriei pierdute în vârtoarea anilor, metonimia părții prin întreg, deși invocă ființa tatălui, eul o caută prin amintiri pe mama.

Esteticianul Townsend declară că: „Forma poetică impune o anumită ordine a sunetelor, ritmului și combinațiilor de sensuri care dau împreună semnificația general a poemului” (82), poezia este guvernată *volens-nolens* de legile artei pe care le dezvăluie estetica cu lux de amănunte. Ritmul oferă dinamică poemului de proporții. Astfel pe alocuri este lent și meditativ, alteori alert și tensionat, determinând astfel percepția emoțională a cititorului. Versul ca material faptic pentru descoperirea adevărului artistic mizează pe ambiguitatea și polivalența sensurilor. Cuvintele devin cărămizi ce clădesc noi asocieri și simbolurile pe care le evocă. Dându-se pe sine jocului de imagini și idei care provoacă gândirea și deschid multiple niveluri de receptare hermeneutică.

Primele versuri al poemului deschid rana înstrăinării pe care eul liric o simte tot mai intens: *Troienite-n mine gânduri, / Troienite văi, poiene, / Umblă tata prin troiene, / Dă omățul la o parte, / Dă de apele-nghețate, / Dă de ierbi, dă de basma, / Dă de rătăcirea mea...* Povara troienelor care acoperă gândurile, văile poienele reflectă un blocaj interior al eului liric. Aflându-se la vârsta introspecțiilor, acesta dorește să se descătușeze din mediul rigid și rece al confuziilor deprimante, de pe urma albului care devine înfiorător. Imaginea vizuală a tatălui pare un perpetuum mobile care-l ghidează prin labirintul subconștientului generator de emoții. Acțiunea lirică a tatălui de a feri omățul indică perspicacitatea cu care părintele face uz de experiența vârstei pentru a scoate în vileag detalii mai

puțin percepute de copilul său. Epitetul *apele-nghețate* trădează aspecte ascunse, secrete care pot declanșa noi valuri de rătăcire tulburătoare prin spațiul și timpul amintirilor, marcate de semnificația stilistică a punctelor de suspensie.

Împărțășind o viziune revigoratoare, sub aspect hermeneutic criticul literar, Victoria Fonari susține: „Omul de artă păstrează oportunitatea de a fi deschis multitudinii de lumi cu care se intersectează. Universul lumii interioare îi oferă oportunitatea unei sincerități care îi dezvăluie, prin frământările interioare determinate de căutări, frici, angoase, dorințe condiționate, inclusiv de noțiunea de fericire”(Fonari, 2024: 27). Simțind pulsul evenimentelor, omul de artă este alertat de orice mișcare ce amenință sau pereclitează procesul de introspecție, fiindcă doar printr-o abordare tranșantă a poziției etice, poate fi verificat etalonul moralității omului de artă, astfel factorul estetic poate lua dimensiuni incomensurabile din punct de vedere al binomului *formă-conținut*, însă niciodată nu-și poate permite ignoranța sub aspect axiologic atunci când este vorba de relevanța adevărului artistic.

Un astfel de experiment este ilustrat în a doua strofă a poemului vizat, ce permite identificarea primelor faze ale metamorfozei prin care eul liric schimbă ipostaza de copil cu cea de matur: *E târziu și n-o să mai adorm. / Ceasornicul pe masă ticăie în voie./ Și-aproape nu e vânt,/ Și plouă/ Și pieptu-mi se desface-n două...*

Adverbul de timp, *târziu* se referă la etapa arsă de pe urma rătăcirii, insomnia dedusă din primul vers impune eului condiția dură a resemnării însoțită de neputință. Imaginea sinestezică a ceasornicului numără involuntar clipele scurse din viața sa, pe de o parte, ceasul de pe masă pare un simbol al reîntoarcerii în *illlo tempore*, iar pe de altă parte, ticăitul său, ca o melodie cadențată fracturează timpul și înghite cu nesaț clipele. Absența vântului, însoțit de imaginea vizuală a ploii denotă momentul crucial al resemnării în fața destinului. Imaginea tactilă: *Și pieptu-mi se desface-n două...* urmată de punctele de suspensie denotă o durere inexorabilă care nu cunoaște limite.

Valențele verbului *a vrea* utilizat la prezent, persoana I, modul indicativ, trădează o vibrantă dorință de libertate. Imaginea vizuală a *florilor sălbatice*, *a bulgărelui de țărână* semnaleză simbioza a două elemente primordiale care asigură perpetuarea vieții. Este vorba de țărână ce dobândește statutul de simbol din care apare floarea ca esență a armoniei din spațiul inaccesibil factorului antropologic: *Mă vreau cu florile sălbatice, / Mă vreau pe-un bulgăr de țărână,/ Și pe-asfaltu – acesta rece/ Port basmaua albă-n mână,/ Și ca ploile o plâng,/ Și ca soarele o dor – / Orașul se zvârcolește-n mine/ Și stă-ntr-un cot,/ Și nu-i prea vine...*

Imaginea tactilă a *asfaltului rece* prefigurează înstrăinarea de matricea spirituală, având ca urmare ignoranța și indiferența ce se așterne peste spațiul citadin. *Port basmaua albă-n mână*, nuanța de alb pe care o are basmaua întrezărește o speranță de regăsire a păcii interioare, albul nu mai este dezolant așa ca la începutul poemului ci, vine cu forța de purificare. Personifierea *ploile o plâng* aduce până la sublim intensitatea dorului de libertate. *Orașul se zvârcolește-n mine* o altă personificare care urcă gradual aproape de imaginea hiperbolică a războiului interior care se dă pe câmpul de luptă al conștiinței sale, între aspectul etic și valoric al tradiției și aspectul estetizat al orașului ca efect al urbanizării.

Preocupată de statutul imaginii artistice în poezia vatamaniană, cercetătoarea Elena Apetri consemnează: „Harului poeziei vatamaniene i se suprapune adesea luciditate în conștientizarea potențialului creator al cuvântului” (180), anume astfel poate fi explicată predilecția eului liric din ciclul versurilor analizate pentru interogațiile retorice din a treia secvență: *La ce-mi trebuiau mie/ Orașe,/ Capitale?/ Sau/ Aceste maluri de piatră,/ Vitrine cu jucării,/ Dese furnicării?*

Firul etic prinde contur în fiecare imagine literar-artistică ce dovedește regretul eului aflat în cătușele progresului care se vrea estetizat, însă îl lipsește de bucuria firească a reunirii cu cadrul rustic ce-i oferă inspirație și armonie.

Deși este un chimist de certă valoare ceea ce i-a și adus între colegi aprecierea de „*Poet între chimiști și chimist între poeți*”, personalitatea lui Ion Vatamanu pune eul liric în ipostaze diferite ale vieții, dându-i de fiecare dată o nouă formulă de decantare spirituală. Punctele de suspensie opresc clipa și atenția eului spre ceea ce-i provoacă suferință: *...Și se pune funiginea/ Pe buzele mele/ De șes și trifoi;/ Coșurile fabricilor,/ Ca niște nuiete,/ Se-ndesesc în lunca inimii mele...*

Metaforă a perisabilului, *funiginea* provoacă teamă, uitare, groază și ură, gamă de sentimente care par niște *nuiete* menite să chinuiască spiritul dornic de libertate al eului ce mărturisește invazia acestor note sumbre în *lunca inimii mele...*

Prins în cătușele spațiului urbanistic, care impune ca tribut latura materială a existenței, eul liric se pierde într-un șir de interogații retorice, ce servesc drept argument al neputinței de a schimba în totalitate vectorul existențial: de la prozaic spre ideal: *La ce-mi trebuia mie/ Atomul?!/ Oare nu-nflorea/ Pomul?/ Oare nu iubea/ Omul?/ Tată!/ Și, totuși, rămân aici,/ Și nu mă-ntorc sub streșina ta.*

Preocupată de esența simbolică a interogațiilor retorice, autoarea studiului monografic: *Hermeneutica literară*, Victoria Fonari consemnează următoarele: „Analiza unei întrebări retorice depinde de cuvântul-cheie pe care-l va atenționa interpretul. În dependență de opțiunea selectării (fie semn de punctuație, fie subiect, fie obiect etc.) va fi orientată și atitudinea lectorului față de modalitatea elucidării mesajului încifrat în întrebare” (Fonari, 2007: 180).

În plan literar-artistic, interogația retorică scoate în relief intenționalitatea limbajului și semiotica noțiunii care se vrea pusă în valoare. Astfel, cititorului i se oferă pe de o parte o modalitate îmbunătățită de receptare și interpretare, iar pe de altă parte, întrebarea servește ca punct de reper pentru alte viziuni asupra existenței.

Iată de ce devine inevitabilă remarcarea faptului că eul liric este de fapt un intermediar fictiv între poet și receptor, dar totodată aceasta ne permite să observăm că există mai multe modalități prin care se realizează transferul de idei coagulat în versuri. Cercetătoarea în domeniu Ludmila Usatâi distinge în această privință două tipuri de eu liric: *eul impersonal* și *eul personalizat*. Referindu-se la primul tip, enunță următoarele: „Eul care adoptă alocațiunea la persoana a treia este absent în universul actualizat, fapt ce-l lipsește de posibilitatea de a-și dezvălui o identitate certă” (28), respectivul tip presupune intenția eului de a se camufla sub o anumită mască pentru ca, asumându-și rolul de observator, să regizeze măiestrit din umbră dezvăluirea registrelor sentimentale al poetului. Privind aspectul dintr-un alt unghi, „Pentru a nu se molipsi de „corozia” realității, sufletul este obligat să existe într-un vacuum” (ibidem: 36), remarcă aceeași cercetătoare,

impersonalitatea este folosită drept remediu împotriva alterării fondului etico-moral al omului de creație care având dexteritatea unui ochi ager și a unei minți lucide, nu doar că observă dar și se lasă marcat profund în urma constatării efemerității umane.

Strofa a șasea, între confesiune lirică și meditație filosofică, surprinde un șir de coordonate care definesc în mod general nu doar traseul eului liric ci și aspecte ale crezului poetic vatamanian: *Pe-obrazul meu pătrat/ Vezi rânduri scrise și șterse./ În viața asta am nevoie/ De un caiet școlăresc/ Cu mici pătrățele...* Urmele eșecurilor din viață se înscriu cu gustul amar de nemulțumire, ca și imaginea vizuală a *rândurilor scrise și șterse. Caietul școlăresc* este expresia unei probe de autocizelare la nivel de subconștient. Astfel, prin exemplul desprins din poem, devine temeinic argumentată teza cercetătoarei Aliona Grati din studiul monografic *Opera literară ca dialog și relație*, atunci când afirmă: „Exponent al valorilor transcendente și reprezentant al culturii, eroul se adaptează la viața operei datorită responsabilității autorului, capacității acestuia de crea forma artistică capabilă să păstreze conținutul de viață al eroului” (Grati, 2021: 24). Responsabilitatea constituie un reper al crezului poetic vatamanian. Deși cultivă versul liber, strofa poliformă, poetul nu ignoră simțul estetic, ci dimpotrivă, îl lasă tot mai mult să-I pătrundă versul, sensibilizându-l prin nuanță cathartică: *Ploile ce cad din primăvară / Până-n toamnă târzie/ Spală de praf visările mele...*

Imaginea sinestezică a spălării revelațiilor are efect terapeutic asupra conștiinței eului liric, această metaforă dezvăluie simțul realității care capătă acuitate pe măsura experienței de viață a omului. Eroul liric prin aceasta forma artistică primește noi dimensiuni de percepție, pline de sinceritate: *Eu nicicând n-am mințit visul,/ Tată,/ El m-a mințit mai des.../ Am văzut câteva popoare,/ Mici și mari/ Am văzut oameni/ Buni și răi,/ I-am privit cu ochii tăi.../ Am văzut oameni înțelepți și adânci,/ Tari ca niște stânci...*

Incoruptibilitatea sau altfel spus, năzuința de libertate și adevăr reprezintă o trăsătură definitorie a crezului poetic vatamanian, nu a renunțat la idealuri nici când s-a lovit de zidurile unei realități crude și nedrepte.

În concluzie, valențele etico-estetice reprezintă un etalon al moralității de la care pornește verticalitatea eului liric vatamanian. Revigorându-se cu amintiri pe care le imprimă prin cuvinte în imagini literar-artistice, poeziile sale devin mai mult decât un testament literar al omului de creație, poate chiar permit deschiderea spre metafizic, referindu-ne la esența ideatică pe care o proiectează versurile albe, dezlănțuite din trăire și deziluzie, din iubire și resemnare, din cuvânt trecut sub tăcere și remodelat sun formă de imagini sensibilizatoare. Poemul de dimensiuni mari *Basmaua* este expresia luptei interioare a eului cu sinele. Discursul liric monologat permite descoperirea unui examen de conștiință pe care eul și-l permite doar în prezența figurii imaginare a tatălui, deși identificăm și prezența mamei sub aceeași basma care etalează vectorul etico-moral al familiei tradiționaliste, din care-și trage rădăcinile eul liric în ipostaza înstrăinatului.

Referințe bibliografice

Apetri, Elena. „Imaginea artistică în poezia lui Ion Vatamanu”, *Ion Vatamanu: scriitor al*

existenței.

Coord. Vitalie Răileanu, București: Detectiv Literar, 2017, p.180-198.

Chilea, Sebastian. *Etica și estetica*. Craiova: Editura Arhiepiscopiei, 1948.

Dementieva, Diana. *Caleidoscopul lecturii: Principalele direcții ale teoriei lecturii din secolul al X-lea*. Chișinău: S.N., 2021.

Fonari, Victoria. *Hermeneutica literară*. Chișinău: CEP USM, 2007.

Fonari, Victoria. *Mitologie*. Chișinău: Lexon-Prim, 2024.

Grati, Aliona. *Dicționar de teorie literară: 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar*. Chișinău: Arc, 2018.

Grati, Aliona et al. *Opera literară ca dialog și relație. Noi modele critice: dialogica, imagologia, sociocritica, critica orientată către cititor, ergocritica*. Chișinău: Știința, 2021.

Hegel, G.W.F. *Prelegeri de estetică*. București: Editura Academiei RSR, 1966.

Melnic, Timotei. *Teoria literaturii*. Chișinău: CEP USM, 2010.

Moldovan, Mircea. *Estetica*. Cluj-Napoca, 1993.

Rusu, Liviu. *Estetica poeziei lirice*. București: Editura pentru Literatură, 1969.

Townsend, Dabney. *Introducere în estetică*. București: ALL Educațional, 2000.

Usatâi, Ludmila. *Eseu despre tipologia eului liric*. Chișinău: Grafema Libris, 2008.

Valéry, Paul. *Poetică și estetică*. București: Univers, 1989.